

Danskernes Historie Online

Danske Slægtsforskeres Bibliotek

Dette værk er downloadet fra Danskernes Historie Online

Danskernes Historie Online er Danmarks største digitaliseringsprojekt af litteratur inden for emner som personalhistorie, lokalhistorie og slægtsforskning. Biblioteket hører under den almennyttige forening Danske Slægtsforskere. Vi bevarer vores fælles kulturarv, digitaliserer den og stiller den til rådighed for alle interesserede.

Støt Danskernes Historie Online - Bliv sponsor

Som sponsor i biblioteket opnår du en række fordele. Læs mere om fordele og sponsorat her: <https://slaegtsbibliotek.dk/sponsorat>

Ophavsret

Biblioteket indeholder værker både med og uden ophavsret. For værker, som er omfattet af ophavsret, må PDF-filen kun benyttes til personligt brug.

Links

Slægtsforskernes Bibliotek: <https://slaegtsbibliotek.dk>

Danske Slægtsforskere: <https://slaegt.dk>

Hvad præsten skrev

- i kirkebogen.
Kirkebøger og
deres brug

af

Paul G. Ørberg

ARKIVERNES INFORMATIONSSERIE

© Rigsarkivet og Paul G. Ørberg
Sats og tryk NOFOprint, Helsingør
ISBN 87-7497-141-7

Indhold

Indledning	5
De ældste kirkebøger	6
De nyere kirkebøger	11
Den praktiske brug af kirkebøger	13
Lokal- og kulturhistoriske studier	18
Litteratur og hjælpemidler	24
Ordliste	26

Indledning

Har man sagt kirkebøger, har man også sagt landsarkiver - så meget ved man da, at hvis man skal bruge gamle kirkebøger, skal man spørge et af vore fire landsarkiver.

Men hvad er en kirkebog - eller en ministerialbog, som den officielt hedder - egentlig? Det er et vigtigt spørgsmål, og så af den grund, at kirkebøger i Danmark - i modsætning til de fleste andre lande i verden - stadigvæk indeholder den officielle registrering af befolkningen. Her indføres samtlige fødte og døde uanset trosbekendelse, desuden alle der døbes, konfirmeres og ægtevies ved folkekirkens mellemkomst. De anerkendte trossamfund fører også regulære kirkebøger, men de har kun juridisk gyldighed m.h.t. ægteskaber.

Hvor langt tilbage i tiden har man da kirkebøger? Det svinger i høj grad fra sogn til sogn. I slutningen af 1500-årene

begyndte de første præster at føre private kirkebøger. Senere kom der påbud fra nogle biskopper; men først i slutningen af Christian 4.'s regeringstid - 1645-46 - kom der en almindelig befaling til præsterne om at føre bog over alle døbte (med faddere), viede og døde. Det betyder dog langt fra, at alle kirkebøger er bevaret fra så gammel tid. Ildebrand og vanrøgt har tyndet meget ud blandt de ældste kirkebøger; men jo længere vi kommer frem i tiden, desto flere sogne har bevaret kirkebøgerne. Først fra ca. 1814 kan man imidlertid være helt sikker på, at kirkebogen findes. Fra da af skulle kirkebøger nemlig føres i to enslydende eksemplarer, det ene, som nu blev kaldt hovedministerialbogen, af sognepræsten, det andet, kontramministerialbogen, af kirkebylæreren eller kordegnen. Før vi når så vidt, skal vi se noget nærmere på de gamle kirkebøger fra før 1814.

De ældste kirkebøger

Lad det være sagt straks: de er meget mangelfulde - mange af dem i hvert fald. En betydelig del er ført så sjusket, at man uvilkårligt kommer til at tvivle på deres nøjagtighed. Man må med andre ord regne med, at der før 1812 overhovedet ikke eksisterede almindelige regler for, hvordan kirkebøger skulle føres. De blev ført, som præsten eller provsten fandt for godt, for mange af de ældstes vedkommende rent kronologisk med de forskellige kirkelige handlinger blandede mellem hinanden. Det er også højst forskelligt, hvor udførlige oplysninger, kirkebøgerne giver. I nogle tilfælde findes ikke engang personnavnet, men kun f.eks. »hyrden« eller »smeden«. I andre kan der - særlig ved dødsfald - være detaljerede oplysninger.

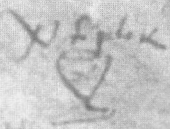
Ud over mulige fejl og mangler er der en række andre ting i de gamle kirkebøger, man skal være opmærksom på. Som oftest er det kirkeåret, der er udgangspunkt for tidsangivelser, så året be-

gynder med 1. søndag i advent. I mange tilfælde er det ikke fødselsdagen, men dåbsdagen der er angivet; ofte var det dog en og samme dag, særlig ved de hyppige tilfælde af hjemmedåb; men det kan man i almindelighed ikke afgøre. På samme måde får man mange gange besked om begravelsesdagen, men ikke om dødsdagen. Befinder man sig f.eks. i en streng vinter, kan der godt være langt mellem de to datoer. Særlig for købstæders vedkommende kan kirkeregnskabsbøger - somme tider kaldt »kirkebøger« - med lister over begravede, eventuelt også viede, tiendeydere, salg af stolestader m.v., være et udmærket supplement til de rigtige kirkebøger. De findes i kirkeinspektionsarkiverne, i Sønderjylland i købstædernes præstearkiver, og de rækker ofte længere tilbage i tid end ministerialbøgerne.

Man finder også trolovede indført, ikke at forveksle med en senere tids forlovede. Trolovelse var en særlig ceremoni, som krævede præstens tilstedeværelse, og som

Hjordkær kirkebog. I kulturel sammenhæng har Sønderjylland ofte dannet bro mellem Europa og det øvrige danske rige. Sådan også m.h.t. kirkebogsføringen, som i de sydlige lande begynder i det 14. og 15. århundrede, og som først vandt indpas i Slesvig. En forordning af 6. marts 1612 forlangte kirkebøger ført i de hertugelige dele af Slesvig, men faktisk skulle provsterne her allerede fra 1587 sørge for kirkebøger. I det nuværende Sønderjylland er den ældste kirkebog fra Hjordkær sogn ved Åbenrå. Den er begyndt i 1573 af præsten Andreas Paulsen Generanus, men de første sider er meget defekte. Kirkebogen var i brug til 1742. Her er vist et opslag fra 1617, hvor præsten anvender en blanding af latin og plattysk. Ved vielser (lat.: nuptiæ) har han tegnet blomstervaser. (Landsarkivet for de sønderjyske landsdele)

Nuptiae Lauri et Johis
de Anstus Luthers Dagen
et Gertrudis Sicut die 19
Octob. Anno 1677

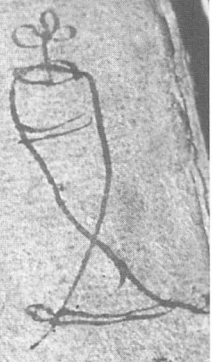

JEP BOISEN eto conj: DVI
hinc hinc matris die 20
Octobris Anno 1617

Jens filius Nho Math
eto Rayo baptizatus die 647
19 Octobris Anno 1617

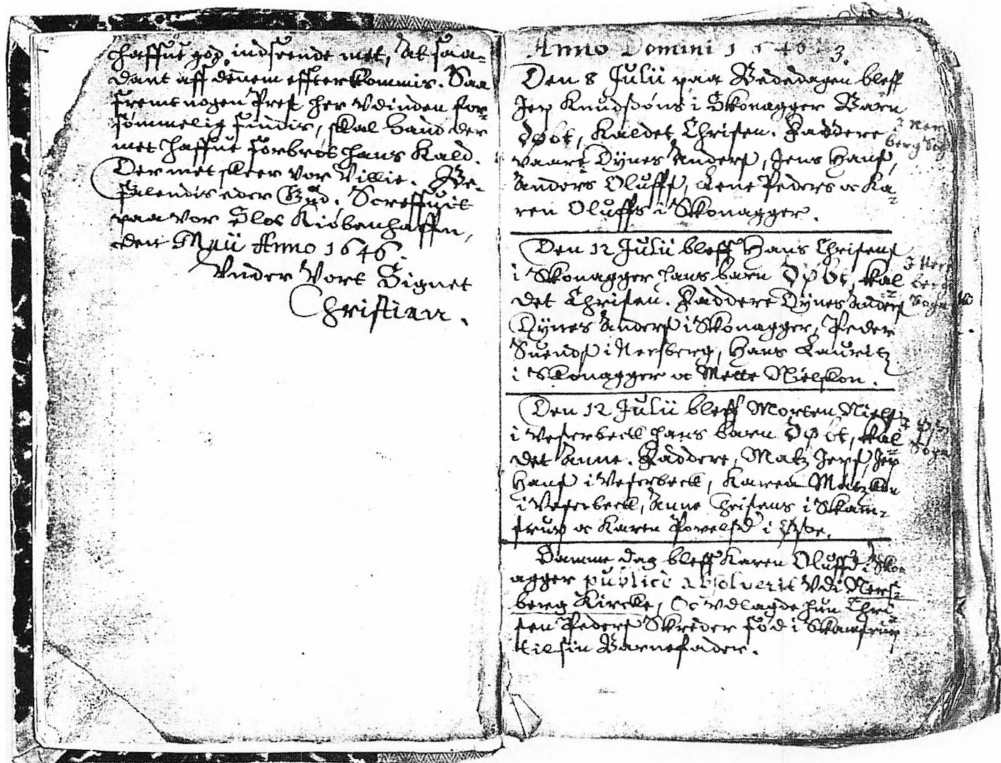
Nuptiae Jacob He
tuss eto Anglin et
Marin Luthers
et Gertrudis Sicut die
26 Octob. Anno 1617

Handwritten notes:
Anstus
Luthers
et Gertrudis
Sicut die 19
Octobris Anno
1677

20 eto filia Nho Brin
et Anglin baptizatus die 648
die 1 Novembris

Peter filius Doroti eto DVI
et hinc matris die 2
Novembris

Øse-Næsbjerg kirkebog 1646-1723. I Øse-Næsbjerg pastorat, Skads herred, har præsten begyndt på sin (ny ?) kirkebog i 1646 efter at have modtaget den kongelige ordre gennem provst og biskop. Allerførst har han indskrevet det kgl. missive af 17. maj 1646 til bisperne i Jylland, Fyn og Skåne - missivet til Sjællands biskop var allerede udsendt 25. maj 1645. Her ses slutningen af Christian 4's missive (jf. s. 4) og begyndelsen på selve kirkebogen, hvis første indførel er en dåb i Næsbjerg kirke den 8. juli 1646; det er egentlig hurtigt, at den kgl. ordre er blevet ført ud i livet. Nederst bliver Karen Olufsdatter publice absolveret i Næsbjerg kirke »og udlagde hun Christian Pedersen Skrædder født i Skamstrup til sin barmefader«. (Landsarkivet for Nørrejylland)

var bindende for parterne. Den blev afskaffet i 1799. Trolovelsen blev bevidnet af forlovere, men også efter 1799 fortsætter man som oftest med at notere forlovernes navne i kirkebogen, i præstens embedsbog (liber daticus) eller i særlige bøger (tillysnings- eller forloverbøger). Det er ikke ualmindeligt, at forloverne egenhændigt har underskrevet begæringen om lysning til ægteskab. I de ældre kirkebøger leder man undertiden for-gæves efter vielsen (copulationen), som skulle følge efter trolovelsen. Normalt har vielsen alligevel fundet sted.

Ved sin første kirkegang efter en barnefødsel skulle en gift barselskone (kirkegangskone) indledes eller introduceres af præsten. Notater herom kan findes i kirkebogens anmærkningsrubrik helt op i vort århundrede.

Visse forseelser (særlig lejermål, dvs.

samleje uden for ægteskab, hor og ihjel-ligning af spædbørn) medførte, at man skulle skrifte offentligt. Oplysninger om sådanne forhold kan man derfor finde indført i kirkebogen under rubrikken »publice absolverede«. Ordret oversat betyder udtrykket egentlig »offentligt syndsforladte«.

I en del tilfælde indeholder kirkebogen lister over altergangsgæster (kommunikanter); men disse kan også være noteret i præstens ovennævnte embedsbog eller i særlige kommunionbøger.

I 1736 blev konfirmationen gjort obligatorisk, men der blev ikke samtidig givet regler for bogføringen af de konfirmerede. I nogle tilfælde dukker lister over konfirmerede derfor først op efter adskillige års forløb, og de kan findes enten i kirkebogen, embedsbogen eller kommunionbogen.

De nyere kirkebøger

Som allerede nævnt indførte man fra ca. 1814 af sikkerhedsgrunde en dobbeltføring af kirkebøgerne, som samtidig kom til at indeholde trykte rubrikker til de forskellige kirkelige handlinger m.v. (reskript 11. december 1812). For at sikre at de to bøger blev fuldstændig ens, blev der givet faste regler for deres konferering

(sammenligning). Alligevel forekommer der en del uoverensstemmelser ikke mindst m.h.t. noteringer i anmærkningsrubrikken, men også i hovedrubrikkerne kan der være forskelle, f.eks. i stavformen af navne (Christensen/Kristensen). Det vil normalt være formen i hovedministerialbogen, der er den juridisk gyldige.

Vær-Nebel kirkebog 1771-1813. Kirkebogen for Vær og Nebel sogne i Voer herred nord for Horsens er i alle henseender noget helt særligt. På titelbladet for hovedsognet, Vær, har præsten Jens Schmidt skrevet sin selvbiografi, som er let læselig. Titelbladet for annekset Nebel midt i bogen er i øvrigt endnu flottere. Men bag på Værs titelblad har Jens Schmidt skrevet følgende Nota i en ornamenteret ramme:

»Da den gamle kirkebog ved min ankomst her til kaldet fandtes ganske fuldskrevet for Vær sogn, så jeg mig nød til at indrette en anden, hvilken jeg søgte at give en bedre form og indretning, og i denne ommeldte nye kirkebog indførte jeg dels selv og dels ved mine skoleholdere de i min tid copulerede, fødte og døde efter den af min gamle degn, sal. Peter Ullerslev holdende bog over ministerialierne. Men da jeg ved nærmere eftersyn og collation(dvs. sammenligning) med mine egne oplysninger har fundet bemeldte kirkebog så aldeles fuld af mangler og urigtigheder, at jeg umuligen kunne lade den være uforandret eller lade den continuere, så har jeg nu selv bekostet, indrettet og skrevet denne nye og forbedrede, og som jeg håber fejlfrie kirkebog til min og mine efterkommeres brug. - Vær præstegård i februar måned 1789«.

Den omtalte mangelfulde kirkebog findes ikke mere, men bortset fra et par små lakuner, eksisterer der kirkebøger fra 1687 til 1771. Desuden findes der et duplikateksemplar over døbte og døde i Vær sogn 1745-48.

Den store kirkebog 1771-1813, hvis titelblad her er vist, indeholder kun døbte, introducerede, trolovede, viede og døde. De konfirmerede findes tilsyneladende ikke før året 1772, da Jens Schmidt anlagde særskilte små konfirmationsbøger, hvor han giver meget udførlige oplysninger om de konfirmerede med vedføjede registre og statistikker. I et »anhang« oplyser han imidlertid navne m.m. på dem, der er konfirmerede i hans forængers tid, dvs. 1763-71.

Så indviklede kan forholdene omkring de gamle kirkebøger altså være! (Landsarkivet for Nørrejylland)

De nye kirkebøger kom naturligvis også til at indeholde rubrikker for konfirmerede, men desuden to helt nye afdelinger, nemlig for til- og fraflyttede personer (til- og afgang) og et såkaldt jævnførelsesregister. Til- og afgangslisterne blev ført frem til 1875, da opgaven overgik til politimester (sognefoged). I købstæder er man ofte holdt op med at føre dem adskillige år før; det samme gælder en del, ofte store, landsogne. I princippet skulle de indeholde alle, der flyttede til eller fra sognet; men for det meste rummer de kun de personer, der skulle have skudsmål af præsten, d.v.s. tjenestefolk (tyende). I jævnførelsesregistrene skulle man på ét sted kunne finde henvisninger til alle steder i kirkebogen, hvor en bestemt person optræder; men registrene er kun i få tilfælde ført så omhyggeligt, at man kan have gavn af dem.

Vigtigere er det at være opmærksom på, at kirkebøgerne i nogle tilfælde også er blevet brugt til indførelse af vaccinationer (med angivelse af fødested), efter at tvungen vaccination mod børnekopper var blevet indført i 1810. Det er dog mere almindeligt med selvstændige vaccinationsprotokoller i præstearkiverne i begyndelsen af forrige århundrede.

I de mange år, der er gået siden den store kirkebogsreform i begyndelsen af 1800-årene, er der gennemført en række ændringer og udvidelser af personoplysningerne i kirkebøgerne (vigtigst i 1833, 1891 og 1926); men selve princippet, nemlig en dobbeltføring med håndskrift i skematiserede protokoller ved folkekirkens (eller de anerkendte trossamfunds) personale, er der ikke blevet rokket ved. Allerede ved midten af

forrige århundrede blev spørgsmålet rejst om at lade kirkebøgerne afløse af borgerlig civilstandsregistrering. Både dette spørgsmål og spørgsmålet om en modernisering af kirkebogsførelsen har været behandlet af en række udvalg og kommissioner, men uden at det er lykkedes at trænge igennem med nogen virkelig forandring. Fra 1. januar 1991 føres kirkebøgerne dog i en ny og moderniseret skikkelse; bl.a. indeholder de CPR-numre.

I Sønderjylland eksisterer der imidlertid borgerlig civilstandsregistrering. Det hænger sammen med landsdelens særlige historie. I det gamle hertugdømme Slesvig begyndte man at føre kirkebøger, før det skete i kongeriget. Den ældste kirkebog er fra 1573 (Hjordkær sogn ved Åbenrå). Allerede fra 1763 fik man et fast skema for kirkebogsformen, og kirkebøgerne blev ført i to eksemplarer. Da Sønderjylland efter 1864 var blevet en del af Preussen, blev der i 1874 i hele Preussen gennemført borgerlig civilstandsregistrering af fødsel og død samt tvungent borgerligt ægteskab før kirkelig vielse. Ordningen administreredes af det såkaldte »Standesamt«, på dansk personregister, ledet af en personregisterfører.

Ved Sønderjyllands genforening med Danmark i 1920 var det oprindeligt hensigten at udvide den sønderjyske ordning til hele landet. Personregistrene blev derfor bevaret i Sønderjylland - kun blev den tvungne borgerlige vielse afskaffet fra 1926 - men, som vi har set - strandede alle forsøg på at gennemføre en tilsvarende ordning i det øvrige land. Der føres ganske vist kirkebøger i Sønderjylland; men det er her personregistrene, der har juridisk gyldighed.

Den praktiske brug af kirkebøger

Kirkebøgerne afleveres til landsarkiverne. Som hovedregel afleveres hovedministeriebøger 100 år efter, at de er udskrevne, kontraminiesteriebøger 30 år efter.

Kirkebogen kan benyttes på landsarkiverne, men kun kirkebøgerne fra det enkelte arkivs område. De ældre kirkebøger er kun tilgængelige i kopi, de nyere endnu delvis i original. For de nyere kirkebøgers vedkommende er det altid kontraminiesteriebøgerne, som stilles til rådighed på læsesalene - hovedministeriebøgerne er lagt i sikkerhedsdepot. I Rigsarkivet kan man på læsesalen benytte kopifilm af alle landets kirkebøger frem til ca. 1915. Desuden har de større lokalhistoriske arkiver kopier af de lokale kirkebøger ældre end 1891.

Det vil sjældent volde problemer at finde rundt i en kirkebog, bortset fra de meget sjældne tilfælde, hvor en kirkebog er ført helt på latin. Nogle af de ældste kirkebøger er ganske vist, som allerede nævnt, ført rent kronologisk, således at de forskellige indførsler (døbte, viede og begravede) er opført mellem hinanden. Dette vanskeliggør naturligvis oversigten; men den slags kirkebøger er da heldigvis undtagelsen. Normalt er de forskellige indførsler ført hver for sig. De ældste kirkebøger, som er inddelt sådan, indeholder altid en håndskrevet indholdsfortegnelse over hovedafsnitene, i de fleste tilfælde udarbejdet i arkiverne. Mange af de nyere kirkebøger har en

trykt indholdsfortegnelse, men altid en fast grundorden:

- 1) fødte mandkøn
- 2) fødte kvindekøn
- 3) konfirmerede drenge
- 4) konfirmerede piger
- 5) copulerede (ægteviiede)
- 6) døde mandkøn
- 7) døde kvindekøn

Til sidst følger til- og afgangslister og jævnførelsesregister; men begge dele kan også være ført som særskilte bøger. Til- og afgangslisterne kan være skudt ind foran døde, og hvor dødfødte er medtaget, er de gerne placeret lige efter fødte. I større købstadsogne kan der være særskilte bøger for hver enkelt af de kirkelige handlinger.

Praktiske vink om, hvordan man i detaljer arbejder med kirkebøgerne, findes i de almindelige vejledninger i slægtshistorie. Nogle af de gængse værker er anført i litteraturlisten bagest i dette hefte.

Frem til omkring 1875, i Sønderjylland indtil 1920, er de fleste kirkebøger ført med gammel dansk skrift, også kaldet gotisk skrift. Det er en fordel, at personnavne i mange gamle kirkebøger er skrevet med nutidig (latinsk) skrift, men på længere sigt kommer man ikke uden om at lære at læse den gamle skrift. Erfaringen viser imidlertid, at de fleste hurtigt med lidt øvelse kommer over vanskelighederne. I øvrigt findes der flere trykte vejledninger i læsning af de gamle bogstaver.

Begjæring Niels Lauriæns søn Carus af
 Wægsby, som er i Aunsbjerg 14 Nov. 1779.

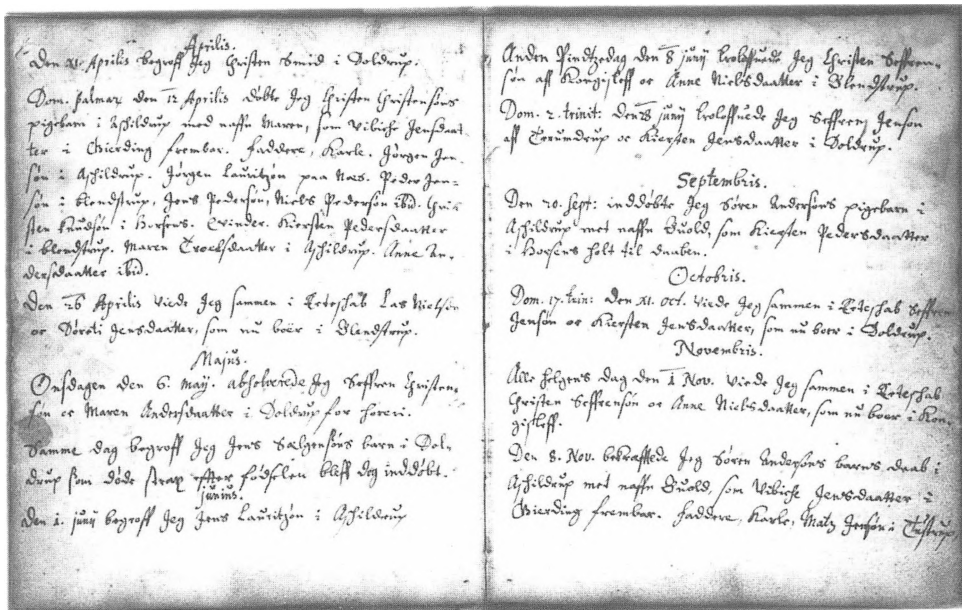
Indlægget af: 6 Nov.

Proprietær: Niels Blichers og Kristine Mærge
 Gustafsson - fød d. 11 Oktober, og sammen
 med sin hustru Catharina Steen Steensen
 Bønder i Tjelle af den sammentvandede
 de Schinkels til Hald. - Indlægget var af:
 S. T. G. Sammentvandede Frederik de Schinkel til
 Hald, S. Oberstlieutenant v. Waldow i Hald,
 S. Etatsråd: Steen de Steensen og S. T. G.
 Mette Elisabeth de Schinkel, hustru til Hald.

Vium kirkebog 1770-1807, en tynd protokol i høj smalfolio, er fra den 30. maj 1779 ført af Niels Blicher med en meget karakteristisk skrift. Han havde netop da kunnet ombytte sin hovmesterstilling på Tjele med det beskedne kald, Vium-Lysgård; det var takket være protektion fra herremanden på Aunsbjerg, Steen de Steensen, som havde kaldsret (*ius vocandi*) til dette embede. I 1780 var han blevet gift og den 11. oktober 1782 blev det første barn født, en søn kaldet Steen Steensen, den senere så berømte digterpræst. Som det fremgår af Vium kirkebog, blev han, som de fleste andre på den tid, hjemmedøbt og først fremstillet i kirken ved en »privat« kirkelig handling onsdag den 6. november. Blandt fadderne finder vi netop etatsråd Steen de Steensen og frue; det var nu ikke så mærkeligt, da han var barnemoderens morbroder. Også S. T. (*dvs. salvo titulo* = med udeladelse af titulaturen) hr. kammerherre Frederik de Schinkel til Hald optræder her. Både Tjele, Aunsbjerg og Hald blev centrale steder i Blichers digtning. (Landsarkivet for Nørrejylland)

Bøgerne er tilgængelige på arkiver og biblioteker, og nogle kan købes i boghandelen. Enkelte eksempler er givet i litteraturlisten sidst i dette hefte.

Rundt om på arkiverne findes der en del maskinskrivne registre til forskellige kirkebøger, særlig fra byerne og fortrinsvis over viede og døde. De kan naturligvis

Blenstrup sogns kirkebog 1646-1719 er en typisk kirkebog fra den tid. Formatet er oktav, ganske som tingbøgerne fra dette århundrede, og de forskellige slags ministerialia er indført mellem hinanden efter tidsfølgen. På de viste sider er der først en begravelse, så en dåb, en vielse, en absolution (offentlig skrifte) for horeri, to begravelser, to trolovelser, en dåb, to vielser og til slut en fremstilling til dåbens bekræftelse. Latin optræder her kun i dateringerne og ibid. = ibidem = sammesteds. En skriftundersøgelse tyder på, at kirkebogen ikke er ført af præsten, selv om den anvender jeg-formen, men sandsynligvis af degnen. Præsten, Jens Christensen Mørch, der havde siddet i embedet siden 1640, døde den 9. januar 1669 og blev begravet den 22. januar. Embedsskiftet i 1669 har medført en lakune i tilførlerne, som mangler fra juli og august måned. (Landsarkivet for Nørrejylland)

benyttes som en genvej til at finde bestemte personer, men da de er udarbejdet på et meget forskelligt grundlag, bør man altid selv kontrollere deres oplysninger ved opslag i kirkebogen.

Som nævnt skal kirkebøgerne benyttes

på arkivernes læsesale, og kirkebøger kan ikke lånes fra et arkiv til et andet. Til gengæld kan man i betydelig udstrækning købe kopier af kirkebøgerne. I Rigsarkiver kan man således erhverve kopier af arkivets kirkebogsfilm, og Landsarkivet for

Sjælland sælger sjællandske kirkebøger før 1891 på mikrokort. Også landsarkivet i Viborg sælger mikrokort af kirkebøger fra Nørrejylland.

Kirkebøgerne er tilgængelige 50 år efter, at de er udskrevne; bøger over døde og begravede dog allerede 10 år efter udskrivningen.

Kirkebogsattester udstedes normalt på

grundlag af hovedministerialbogen, som efter ca. 1860-80 findes ved sognepræsten (kordegnekontoret), før den tid i landsarkiverne. I særlige tilfælde, specielt vedrørende navnerettelser, kan der også udstedes attester på grundlag af kontraministerialbogen. Attester til retligt brug leveres gratis, mens man betaler gebyr for fuldstændige udskrifter af kirkebøger.

Fra Vindum kirkebog. I 1701 fik Viborg stift en ny biskop, den unge Bartholomæus Deichmann (1671-1731), som omgående tog fat på forskellige reformer i sit stift; det gjaldt bl.a. kirkebogsførelsen, hvor der fra centralt hold i virkeligheden ikke skete noget mellem 1646 og 1812. Deichmann sævnede mere præcise bestemmelser og udarbejdede derfor et nyt reglement på seks punkter for kirkebogsførelsen og indkaldte efter tur præsterne til at møde op i bispegården og forevise deres kirkebøger. Hans aktion fik til følge, at en lang række sogne har kirkebøger, som begynder i 1701, dvs. at den gamle, sikkert sjusket førte, kirkebog utvivlsomt er blevet kasseret. Det gælder f.eks. Vindum sogn, Middelsom herred, hvor den ældste bevarede kirkebog er fra 1701-1768. På titelbladet meddeler den: »Efter Hans Velædle Højværdigheds D. (oktor) Bartholomæi Deichmans Befaling, Superintendent (dvs. biskop) over Viborg Stift, indrettet Anno 1701 d. 29. januar«. Selve reglementet er også indført i denne kirkebog som i en lang række af stiftets kirkebøger. Biskop Otto Laub har påtegnet den på titelbladet under en visitats i 1859. (Landsarkivet for Nørrejylland)

No 1

Windum Kircke Bog,

Alte Hans Holstels Fogt skriftlig
D. Bartholomaei Reichmans Sr.
Loering, ~~indvitt~~ Superinten-
dent over Wiborg Stift, indvittet
Aanno 1701. d. 29. Januarij.

Forvittet 4 Juni 1859. Claus

Folk. p. 70. - 95
149

1701 - 1768

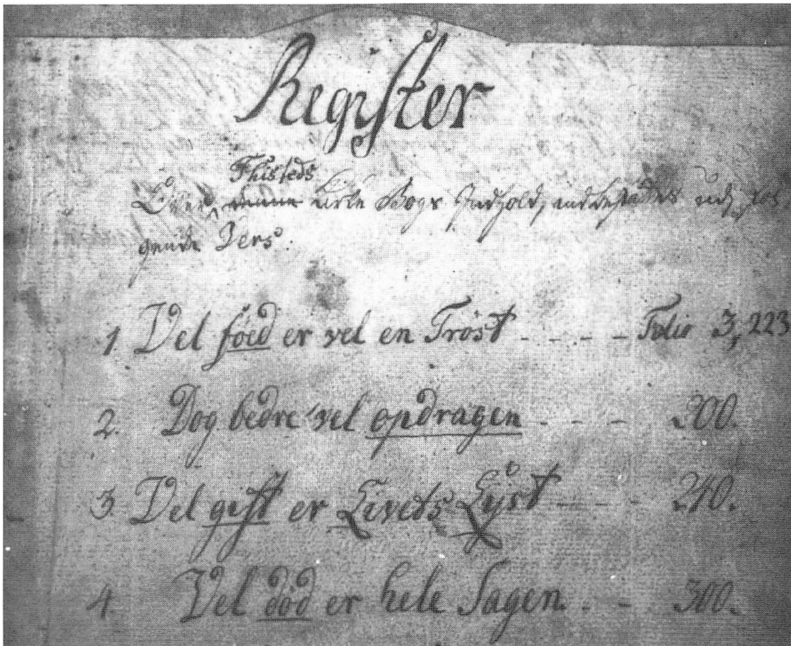
Lokal- og kulturhistoriske studier

Som helhed giver de danske kirkebøger storartede muligheder for historiske studier, selv for den uøvede. Slægtsforskeren undersøger den enkelte slægts historie, og det er naturligt, at kirkebøgerne vil være selve grundelementet i hans arbejde. Ofte vil hans muligheder stå og falde med, hvor langt tilbage kirkebøgerne er bevaret fra det pågældende sogn. En betydelig vejledende slægtshistorisk litteratur står til hans rådighed og hjælper ham også til at få det rigtige udbytte af kirkebøgerne f.eks. med hensyn til navneskik og navneopkald, latinske betegnelser og dateringer, fadder- og forloverskik m.v.

Kirkebøgerne kan imidlertid også benyttes til befolkningsmæssige undersøgelser og kulturhistoriske studier i bredere sammenhæng. I det enkelte sogns kirkebog kan man umiddelbart gøre en række spændende befolkningsmæssige iagttagelser, f.eks. hvor mange børn, kvinder fødte i en bestemt historisk periode – man kan normalt finde både levendefødte og dødfødte; men præsternes praksis er svingende, og det kan give problemer. Gennemsnitsfamiliens varierende størrelse kan studeres, når man inddrager en undersøgelse af børnedødeligheden, af barselskoners dødelighed og enkefolks indgåelse af nyt ægteskab og eventuelle senere børnefødsler. Allerede her kan det ofte betydelige navnesammenfald volde vanskeligheder, når personer skal identificeres.

En række interessante gennemsnitstal kan i mange tilfælde udregnes: den gennemsnitlige levealder, alder for indgåelse af ægteskab for kvinder og mænd, dødeligheden inden for forskellige aldersgrupper og forskellige sociale lag (specielt børnedødeligheden), dødelighedskurver til påvisning af f.eks. epidemiske sygdomme og en eventuel sammenhæng med de økonomiske konjunkturer (eventuelt aflæst i kapitelstaksterne). Der kan også være tale om at undersøge tidsrummet mellem trolovelse/bryllup og første barns fødsel og antallet af »uægte« fødsler. Med hensyn til alle de nævnte forhold vil man kunne finde store variationer fra tid til tid, fra egn til egn og indbyrdes mellem forskellige sociale grupper.

Et nøje studium af kirkebøgerne vil også åbenbare et stort kulturhistorisk materiale. Det er ganske vist ret sjældent i danske kirkebøger at finde egentlige såkaldte »nekrologer«, d.v.s. levnedbeskrivelser af døde; men selv de kortfattede notater kan oplyse meget om folkelig sæd og skik med hensyn til navngivning, dåb/hjemmedåb, indbyrdes sociale forbindelser (faddere), konfirmander (alder og karakterer), berettelse af døende, introduktion, absolution og begravelse. I en vis udstrækning også erhvervsstruktur og dødsårsager, herunder specielt selvmord. Af forrige århundredes kirkebøger vil et stort antal have oplysning om dødsårsagen i anmærkningsrubrikken. Man be-

Kirkebøgerne fra Thisted købstad er bevaret fra 1649; men de tre ældste, der dækker årene 1649 til 1764 er i en yderst miserabel tilstand. Der er derfor ingen tvivl om, at det rigtige begyndelsesår ikke er 1649, men snarere 1646. Kirkebog nr. 3, fra 1698-1764, findes imidlertid også i en afskrift, som er foranstaltet i 1828 af sognepræsten med stiftsøvrighedens tilladelse og på kirkens regning. Afskriften er sket »med største nøjagtighed; dog da ingen nøjagtighed var i originalen kan heller ingen fuldkommen ventes i genparten« (1. blad). Afskriften er i virkeligheden meget upålidelig.

I 1765 tiltrådte Johannes Brorson embedet og begyndte på en ny kirkebog i folio-størrelse. De første sider optages af en udførlig præsterække (series pastorum), men på folio 2 står dette særprægede: »Register over Thisted Kirkebogs indhold, indbefattet udi følgende vers:

1. Vel fød er vel en trøst / 2. Dog bedre vel opdragen /
3. Vel gift er livets lyst / 4. Vel død er hele sagen«.

»Vel opdragen« betyder: konfirmeret. Dette vers improviserede digteren Ambrosius Stub ved et aftenselskab i 1750'erne, vistnok efter et tysk forbillede; men det blev først trykt langt senere. Hvorfra pastor Brorson har kendt det, ved vi ikke. Kirkebogen, der dækker årene 1765-1807, blev først i 1808 autoriseret og gennemdraget og forseglet af biskop Rasmus Jansen med hans personlige segl. (Landsarkivet for Nørrejylland)

Dom: 9 post Trinit: bleff Rasmus Majl
søn: knyttet Gristent.

Eodem die bleff Etich Smockbørigt bæn
og sin Gristent.

Eodem die var Knud Rindemanns bæn
i Kystindil og sin tre Søbørn.

Die 17 Augusti bleff N. Vorn børigt
Vorn begravet.

Die 23 Augusti bleff Gristent 1st drens bæn
for Knuds Hustru: Andrup } 2 pigebørn.

Dom: 22 post Trinit: bleff Knuds Hustru
søn 3 drenge bæn, 1 drens bæn
og 2 pigebørn begravet.

Dom: 15 post Trinit: bleff min en
Datter Jørgen Schmandts Gristent.

Die 7 Octobris, bleff Vorn Agnemanns Gristent
i Lovør begravet.

Dom: 19 post Trinit: bleff Nils Rasmussen
i bøjgda begravet.

Die 9 Decemb: bleff Vorn Andersens bæn
i knyttet Lød.

Die 11 Decemb: bleff Vorn Lars begravet.

Dom: 3 Adventis bleff Vorn bæn i Møje
Gristent.

væger sig dog her ind på et emne, hvor det er nødvendigt at benytte supplerende materiale fra andre arkivfonde - i dette tilfælde embedslægearkiverne - for at nå frem til forsvarlige resultater; men noget lignende vil gælde ved mange andre undersøgelser. Ikke mindst skal der peges på præsternes indberetninger om fødte. De findes spredt fra slutningen af 1600-årene. En obligatorisk ordning med indsendelse til Danske Kancelli blev gennemført fra 1735; men selve originalerne ligger i mange tilfælde i bispearkiverne. Der er langt fra altid overensstemmelse mellem kirkebøger og indberetninger, og det understreger, hvad der tidligere er sagt om kirkebøgernes svagheder. De er behæftet med så mange fejl og mangler, at de - især ved statistiske undersøgelser - må benyttes med stor varsomhed. Hvor det er muligt, må deres oplysninger efterprøves ved sammenligninger med andet tilgængeligt materiale som præsteindberetninger, mandtal, folketællinger og lægdsruller. Drejer det sig om social- og erhvervs-

struktur må bl.a. fæste- og skiftearkivalier, matrikler og hartkornsspecifikationer inddrages, f.eks. for at konstatere, om der ligger noget reelt til grund for, at en præst skelner mellem gårdmænd og husmænd.

Alt i alt er det således oplagt, at kirkebøgerne indeholder et stort og righoldigt historisk materiale, men at det ikke kan anvendes kritikløst. Det er et materiale, som langt fra endnu er udnyttet til bunds; men en række historikere har dog anvendt det. Den første historiker, som kildekritisk og metodisk har gjort brug af kirkebøger, er Marcus Rubin, som i to afhandlinger i *Historisk Tidsskrift* (1882 og 1902) har benyttet kirkebøger til at beregne folketal og fødselshyppighed. En analyse af vandringer, ægteskabsforhold, fødsler og dødelighed på grundlag af kirkebøger giver Gustav Bang i: *Kirkebogsstudier. Bidrag til dansk Befolkningsstatistik og Kulturhistorie i det 17. Aarhundrede* (1906, jf. også *Historisk Tidsskrift* 1900). Heri påviste han bl.a., hvordan der i slutningen af 1600-årene eksisterede et

På Mols har flere præster i 1600-årene anvendt et morsomt tegnsprog i deres kirkebøger. Mest kendt er kirkebøgerne fra Helgenæs, som begynder i 1642; men her er vist kirkebogen fra Knebel sogn 1679-1731. For en copulering (vielse) bruges to sammenknyttede hænder. En blomst betyder her en dåb og timeglasset en begravelse. Man bemærker de tre indrammede blomster midt på siden: »die (dvs. på dagen) 23. Augusti bleff christnet for Laurits Nielsøn i Andrup Et dreungebarn og 2 pügebørn«. Der er altså tale om en trillingfødsel, og umiddelbart nedenunder finder vi da også tre timeglas:»Dom. 12 (dvs. dominica = 12. søndag) post Trinit. (dvs. efter Trinitatis. I 1680 var det den 29. august) bleff Laurits Nielsøns 3 børn begravet«.

Ved blomsten lige nedenunder står: »Dom. 15 post Trinit bleff min liden Datter Inger Sørensdatter christnit«. Præsten i Knebel-Rolse fra 1679 til 1694 hed Søren Jensen Winther. Det er meget almindeligt, at en ny kirkebog begynder samtidig med, at en ny præst tiltræder embedet. (Landsarkivet for Nørrejylland)

Før 1812 fandtes der ikke nogen generel bestemmelse om, hvordan en kirkebog skulle se ud. Derfor findes der kirkebøger i alle mulige formater og ført på alle mulige måder. På billedet er kirkebøgerne fra Ribe købstads to sogne, domsognet og Sct. Cathrine, indtil begyndelsen af forrige århundrede stillet op på række. Yderst til venstre står domsognets kirkebog 1623-1700, som er den ældste, originale kirkebog fra Nørrejylland. Formaterne er både det såkaldte oktav (ca. 16 x 20 cm, dvs. 1/8 af et ark), smalfolio og almindelig folio. Imellem de ældste kirkebøger findes i øvrigt også mange i duodez-format, også kaldet salmebogsformat (1/12 af et ark). Kirkebøgernes udseende kunne også afhænge af økonomiske hensyn, da præstene ofte selv måtte bekoste bøgerne. For Ribes vedkommende er der det særlige, at man meget tidligt begynder en dobbeltføring af kirkebøgerne. I domsognet findes der to kirkebøger over døbte 1685-1699, som begge betegnes som hovedkirkebøger, men hvoraf den ene må være kordegnens; fra 1701 fremgår det direkte, at det er kordegnens bog. Fra 1690 fører sognepræsten og kordegnen hver sit eksemplar over døbte i Sct. Cathrine sogn. I domsognet begynder kordegnen i 1717 at føre bog over de begravede som følge af forordningen af 30. november 1717 om skat på ligkister af egetræ. I Sct. Cathrine sogn sker dette først fra 1733. Det er noget specielt for Ribe, at man i stort omfang fra første færd har haft særskilte bøger til de forskellige ministerialia, dåb, vielse osv.

I Sct. Cathrine sogn har man udelukkende brugt særskilte protokoller siden 1685, da det ældste sæt kirkebøger begynder. Det normale er ellers, at man først efter en mindre omlægning af kirkebøgerne i 1891 begynder at føre sådanne særskilte protokoller i de større købstæder. For Ribes vedkommende skal det endelig nævnes, at man i domsognet har konfirmander fra 1737, fra nabosognet først fra 1789. (Landsarkivet for Nørrejylland)

stort omvarende tiggerproletariat, i nogle egne omkring 10% af befolkningen. I 1957 udgav Georg Hansen: Sædelighedsforhold blandt landbefolkningen i Danmark i slutningen af det 18. århundrede. En kulturhistorisk undersøgelse. Han bygger hovedsagelig på kirkebogs-materiale og har et værdifuldt, selvstændigt afsnit om kirkebøgernes kildeværdi, bearbejdelse og statistiske tilstrækkelighed. Kirkebøgerne var også hovedkilder, da Aksel Lassen i 1958 udgav: Skæbneåret

1659. Hungersnød og pest over Sydvest-danmark, og kirkebøgerne er et vigtigt grundlag for hans: Fald og fremgang. Træk af befolkningsudviklingen i Danmark 1645-1960 (1965). Ud fra moderne demografiske synsvinkler er kirkebøgerne anvendt af Hans Chr. Johansen i: Befolkningsudvikling og familiestruktur i det 18. århundrede (1975) og i: En samfundsorganisation i opbrud 1700-1870. Dansk Socialhistorie bd. 4 (1979).

Litteratur og hjælpemidler

Udvalgte kirkebogsudgaver

Th. Hauch-Fausbøll: Slesvigske kirkebogsudrag, 1908 (udrag af kirkebøgerne for Haderslev Vor Frue 1737-1808 og Gl. Haderslev 1666-1809).

Albert Fabritius og Hans Knudsen: Perlestikkerbogen, 1954 (Nakskov-præsternes optegnelsesbog 1572-1629).

E. Høyer Møller: Kirkebogen for Nørborg paa Als 1621-1776, i: Danske Samlinger V-VI 1869-71.

Berna og Jørgen Møller-Holst: Rødovre kirkebog 1682-1814, 1986.

Ole Høyrup: Levnedsløb i Sørbymagle og Kirkerup kirkebøger 1646-1731 I-II, 1963 og 1968.

Hans H. Worsøe: Vonsild kirkebog 1659-1708, 1982.

Thomas Matthiesen: Das älteste Aastruper Kirchenbuch, Schriften des Vereins für schleswig-holsteinische Kirchengeschichte 2. rk. VII, 1918-25 (omfatter kirkebøgerne 1574-1617).

Trykte kirkebogsfortegnelser

Vejledende Arkivregistraturer V, Danmarks Kirkebøger, ved S. Nygård, 1933. En samlet oversigt over alle landets kirkebøger indtil 1891.

Landsarkivet for Sjælland, Lolland-Falster og Bornholm og hjælpemidlerne til dets benyttelse. En oversigt. 2. rev. udgave. 1977. (s. 52-59 findes en oversigt over kirkebøgerne i det sjællandske landsarkiv. Disse

er også registreret i 7 dupliserede bind).

Landsarkivet for Fyn og hjælpemidler til dets benyttelse. En oversigt. 1970. (s. 60-67 findes en oversigt over kirkebøgerne i det fynske landsarkiv).

Fyns stifts kirkebøger. Arkivregistratur udgivet af Landsarkivet for Fyn. 1972.

Landsarkivet for Nørrejylland og hjælpemidlerne til dets benyttelse. En oversigt. Bd. 2. 1981. (s. 27-66 findes en oversigt over kirkebøgerne i det nørrejske landsarkiv).

Præstearkiver og kirkeregnskabsbøger. Oversigt 1, Landsarkivet for Nørrejylland, 1962.

W. Jensen: Die Kirchenbücher Schleswig-Holsteins, der Landeskirche Eutin und der Hansestädte, 2. Aufl. 1958.

Nordslesvigske Præstearkiver I-V udg. af Landsarkivet for de sønderjyske landsdele, 1974-76. (Oversigt over kirkebøger i landsarkivet i Åbenrå)

Kirkebogshistorie m.v.

Finn Andersen: Sjællands stifts præstearkiver, i: Personalhistorisk Tidsskrift 1979 s. 17-48.

Chr. Villads Christensen: De jyske Kirkebøgers Bidrag til Belysning af Krigen i Jylland 1657-59, i: Historisk Tidsskrift 6. rk. bd. 5. 1894-95, s. 519-554.

Troels Dahlerup: Fromhed styrker rigerne, i: Afhandlinger om arkiver ved Rigsarkivets 75-års jubilæum, 1964, s. 70-81

(om baggrunden for Christian IV's kirkebogsforordninger 1645/46)

Ole Degn: Hovedministerialbøger eller kontramministerialbøger? Hvilket sæt kirkebøger bør man mangfoldiggøre? i: Arkiv bd. 10, 1984, s. 122-130.

Johs. Lind: Begravede i Vorbasse fra 1755 til 1813, i: Fra Ribe Amt 1988 s. 160-168.

S. Nygård: Jyske kirkebøger, i: Samlinger til Jydsk Historie og Topografi, 4 rk. bd. 3, 1917-19, s. 22-43.

Erik Nørr: Præst og administrator. Sognepræstens funktioner i lokalforvaltningen på landet fra 1800 til 1841, 1981 (s. 386ff om sognepræstens kirkebogsførelse i 1800-årene).

Hans G. Petersen: Kirkebogens Hvornår skete det. Kompendium fra Danmarks Lærerhøjskole, København 1984.

Hans Kargaard Thomsen: Kirkebøger og arkiver, i: Arkiv bd. 5, 1974-75, s. 81-97.

Anna Thestrup: Kirkebøgernes til- og afgangslister, i: Fortid og Nutid bd. 24, 1971, s. 529-544.

Hans H. Worsøe: Vonsild-Dalby Tillysningsbog 1678-1683. 1987.

Paul G. Ørberg: Hovedministerialbøger og kontramministerialbøger, i: Arkiv bd. 3, 1970, s. 172-185.

Paul G. Ørberg: Nærlæsning af nyere kirkebøger. En kulturhistorisk og metodisk undersøgelse af kirkebøgerne efter 1812,

i: Personalhistorisk Tidsskrift bd. 100, 1980, s. 7-22.

Paul G. Ørberg: Kirkebøger og kirkebogspolitik 1812-1920, i: Kirkehistoriske Samlinger 1982, s. 125-164.

Paul G. Ørberg: Koldings gamle kirkebøger, i: Vejle amts årbog 1982, s. 89-101.

Paul G. Ørberg: Viborg Stifts kirkebogshistorie 1643-1813, i: Fra Viborg Amt 1982, s. 111-137.

Paul G. Ørberg: Omkring de nørrejske kirkebøger, i: Afhandlinger om arkiver ved Rigsarkivets 75-års jubilæum, 1964, s. 63-69.

Praktisk brug af kirkebøger og læsning af gotisk skrift

Anna E. Møldrup: Gotisk skrift. Vejledning i læsning af kilder til slægtsforskning. Ny udg. 1963.

Suno Scharling: Min slægt. Hvorfor. Hvordan. Hvornår. 1989.

Georg Simon: Gotisk skrift. Læsning af slægts- og lokalhistoriske kilder. 4. udg. 1981.

Hans H. Worsøe: Grundbog i slægtshistorie, 5. oplag, 1976.

Hans H. Worsøe: Slægtshistorie - en vejledning. 3. rev. udgave. 1982.

Hans H. Worsøe: Slægtshistorie i Sønderjylland - en vejledning. 2. udg. 1984.

Hans H. Worsøe: Find dine rødder. 1988.

Ordliste

Absolution

Egl. løsladelse, i kirkebøgerne = syndsforladelse, se: offentlig skrifte.

Anerkendt trossamfund

Trossamfund med statsanerkendte præster, hvis kirkelige handlinger, specielt vielser - og dermed kirkebøger - har borgerlig gyldighed (baptister, metodister, mosaik t., reformerte, romersk og græsk katolske).

Arkivfond

Selvstændig gruppe arkivalier stammende fra et bestemt embede/institution.

Berette (berettelse)

Præstens forberedelse af en syg (el. dødsdømt) til døden gennem skriftemål og nadver.

Civilstand

En persons forhold m.h.t. fødsel, navn, ægteskab og død.

Danske Kancelli

Indtil 1848 det vigtigste regeringskontor m.h.t. indenrigske sager. D.K. tog sig i særlig grad af tilsynet med retsvæsenet, amter og købstæder samt kirkelige anliggender i Danmark og Norge. Arkiv i Rigsarkivet.

Embedsbog

Se: liber daticus.

Embedslæge

Offentlig ansat læge med særlige opgaver herunder tilsyn med jordemødre, i 1700-årene kaldet fysicus (stiftsfysicus og landfysicus), senere også distriktskirurg, fra 1838 distriktslæge, fra 1915 kredslæge og amtslæge.

Fadder

En person, som er til stede ved et barns dåb som dåbsvidne og med ansvar for barnets kristelige opdragelse.

1. søndag i advent

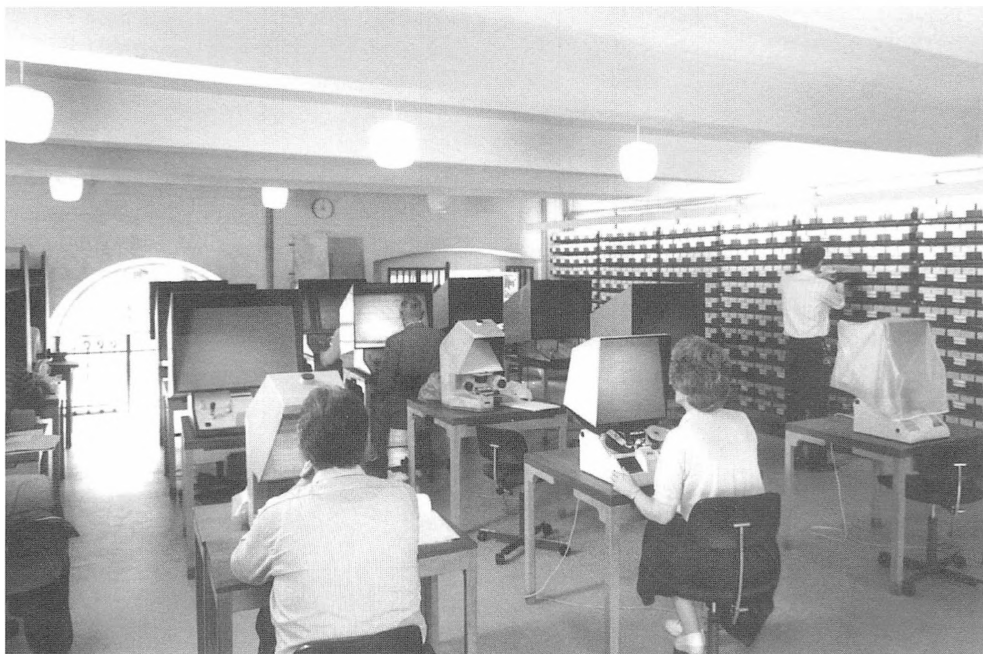
Se: kirkeåret.

Hartkorn

(Egtl. hårdt korn, dvs. rug og byg), gammel måleenhed for en landejendoms bonitet og grundlag for ejendomsbeskatningen, hartkornsskat. Hartkornsspecifikationer er særlige fortegnelser over h. og forandringer i h. med bl.a. brugernes navne. Findes i Rentekammerets arkiv i Rigsarkivet og i amtstuearkiverne i landsarkiverne.

Hjemmedåb

Dåb i fødehjemmet. I ældre tid skulle et barn døbes senest 8 dage efter fødslen, og det blev derfor meget almindeligt, at børn - for svagheds skyld - blev døbt hjemme. Hjemmedøbte børn skulle snarest muligt fremstilles i kirken til dåbens stadsfæstelse i nærværelse af fadderne.

Fra Rigsarkivets mikrofilmlesesal. Her findes bl.a. film af kirkebøgerne fra hele landet. Det er endnu det eneste sted, hvor dette er tilfældet. Landsarkivernes samlinger dækker p.t. deres egne geografiske områder, og lokalarkiverne større eller mindre dele af deres mere begrænsede lokalområde og opland. (Foto: Tage Ludvigsen)

Introduktion

Den gamle skik, at kvinder efter barsel (fødsel) skulle indføres i kirken af præsten. Skikken blev gjort frivillig i 1754, men holdt sig meget længe, nogle steder på landet helt ned i vort århundrede.

Jævnførelse

Sammenligning. Jævnførelsesregister = fælles navneregister til et sogns kirkebøger.

Kapitelstakst

Gennemsnitspris på korn, beregnet særskilt for hvert stift. Navnet stammer fra, at taksterne oprindeligt blev fastsat af domkapitlerne, dvs. præsterne ved domkirken, senere fastsattes de af stiftsøvrighederne. K. kendes fra omkr. 1600 og beregnes fortsat, i dag af Danmarks Statistik og kun for byg.

Kirkebogsattest

Attest, udstedt af den kirkebogsførende

myndighed på grundlag af ministerialbogens oplysninger, f.eks. om fødsel/dåb, vielse, død.

Kirkebylærer

Skolelæreren i den landsby, hvor sognekirken lå. Til hans opgave hørte at føre det ene eksemplar af kirkebogen (kontraministerialbogen), kommunionbogen og tillysningsbogen, dvs. bog over, hvad der blev lyst, dvs. læst af bekendtgørelser fra prædikestolen.

Kirkegang:

Se: introduktion.

Kirkeinspektion

Tilsynsmyndighed, særlig med købstadskirker, som byens øvrighed havde del i. Se i øvrigt: kirkeregnskabsbog.

Kirkeregnskabsbog

Bog over kirkens indtægter og udgifter, for købstadsognes vedk. hyppigst i kirkeinspektionsarkiverne, for landsbykirker enten i en selvstændig række (Landsarkivet for Nørrejylland) eller i tilsynsmyndighedens arkiv, særlig i bispe-, provste- og stiftsøvrighedsarkiver, evt. i præstearkiver. K. findes i mange tilfælde fra slutningen af 1500-årene.

Kirkeåret

Gudstjenesteåret, som begynder 1. søndag i advent, der falder omkring 1. december, og slutter med fra 22. til 27. søndag efter Trinitatis. Antallet afhænger af, hvornår påsken falder.

Kommunionbog

Bog over altergangsgæster, ført af kirkebylæreren eller kordegnen.

Konfirmation

Egtl. bekræftelse (af dåbspagt), kirkelig handling indført i 1736, hvorved unge - i ældre tid kunne deres alder være op til 18-20 år - efter konfirmationsforberedelse hos præsten bekræftede deres dåbspagt ved en gudstjeneste om foråret (evt. efteråret).

Kordegn

I købstæder og større byer præstens medhjælper under gudstjenesten og i den kirkelige administration, specielt kirkebøgernes førelse.

Liber daticus

Sognepræstens embedsbog eller kaldsbog, fortrinsvis indeholdende afskrifter af administrative skrivelser og lign., men kan i øvrigt være af broget indhold med oplysning vedr. embede og sogn. De ældste kan indeholde lister over konfirmerede.

Lægdsrulle

Fortegnelse over værnepligtige med henblik på soldatertjeneste, til forskellig tid ført af forskellige myndigheder.

Mandtal

Fortegnelse over personer, især vedr. beskatning, skattemandtal. Vigtige såkaldte ekstraskattemandtal findes fra 1743 og 1762. Skattemandtal findes i en del rådstuearkiver, men skal i øvrigt søges i Rigsarkivet.

Matrikel

Fortegnelse over landets faste ejendomme af hensyn til beskatningen. Findes fra 1664, 1688 og 1844, de ældste i Rigsarkivet (kopier i landsarkiverne), den yngste i amtstuearkiverne i landsarkiverne.

Offentlig skrifte

På latin: publice absolvet, dvs. syndsbe kendelse i menighedens påhør og i fastlagt form, før man kunne få adgang til at gå til alters.

Reskript

Kongelig skrivelse rettet til en eller flere personer, men ikke til offentligheden.

Skifte

Opgørelse og deling af et bo, dvs. samtlige ejendele mellem arvinger. S. kan også ske mellem en efterlevende ægtefælle og den først afdødes arvinger, ved skilsmisse og konkurs (fallit). Skiftearkivalier findes i landsarkiverne, men ved forskellige myndigheder, afhængig af tiden og den pågældendes profession.

Skudsmål

En myndigheds, især præstens, skriftlige vidnesbyrd om en persons opførsel og karakter. Fra 1822 skulle personer, der flyttede fra et sogn, have s. af præsten. S. findes ofte ved konfirmerede, men specielt i tjenestefolks (tyendes) skudsmålsbøger fra 1832-1867 (1921) med angivelse

af tjenestesteder.

Standesamt

(Tysk) personregister (kun i Sønderjylland). Standesbeamte = personregisterfører.

Sønderjylland

I dag Nordslesvig, dvs. den del af det oprindelige hertugdømme Slesvig, som fra 1864-1920 var underlagt Preussen (Tyskland), strækkende sig fra Kongeågrænsen og syd om Ribe til den nuværende rigsgrænse (bemærk dog »de 8 sogne« syd for Kolding Fjord, som hørte til Slesvig, men i 1864 forblev under Danmark). Området har sit eget landsarkiv i Åbenrå.

Til- og afgangslister

Lister over personer, der kommer til eller rejser fra et sogn, med dato, navn, alder, håndtering samt hvorfra tilflyttet og hvorhen bortrejst. I anmærkningsrubriken eventuelt tjenestested og skudsmål. Indføjet i kirkebøgerne 1814-75. Derefter fortsat i sognefogedens tyendeprotokol.

Trolovede

Se s. 6 og 9.

Vaccination

Se s. 12.

Åbenbar skrifte

Se: offentlig skrifte.

RIGSARKIVET/G•E•C GAD

Arkivernes Informationsserie omfatter en lang række små bøger. De tjener to formål. Nogle af bindene giver en lang række konkrete oplysninger, der gør udnyttelsen af arkivernes samlinger lettere og hjælper til at få det bedst mulige ud af et arkivbesøg. Andre af bøgerne retter sig især til de mange, der har ansvaret for at sikre bevaringen af nutidens arkivalier, inden de afleveres til statens arkiver. Her gives de tekniske oplysninger, der letter det ansvarsfulde arbejde og svarer på en lang række spørgsmål, der opstår i dagligdagen.

Bøgerne skrives af medarbejdere i Rigsarkivet og landsarkiverne.